

Petr Mat'a, Ph.D.
Institut für Österreichische Geschichtsforschung
Universität Wien
Universitätsring 1
A-1010 Wien

Posudek dizertační práce

Milena Hajná: Móda ve službách moci. Španělská móda a urozená společnost v českých zemích raného novověku

Dizertační práce paní Mileny Hajné je věnována otázkám kulturního konzumu a kulturního transferu na příkladě recepce tzv. španělské módy česko-moravskou šlechtickou společností. Dizertantka se sice ke „kulturnětransferovému“ přístupu výslovně nehlásí a neužívá terminologický aparát zformulovaný jeho představiteli, vycházejíc z jiných badatelských tradic a kontextů, avšak tématem i svým pojetím má k tomuto přístupu blízko. Oděv přitom chápe nejen jako hmotný artefakt, nýbrž především skrze jeho komunikační („sociálně rozlišovací“, s. 167) funkci, jako kulturní a společenský indikátor, zprostředkující informace o sociálním postavení, původu a ekonomickém zajištění jedince.

V práci lze při bližším pohledu rozpoznat dvě těžiště. Prvním je zmapování, jakým způsobem se v 16. století šířila španělská móda do českých zemí, do jaké míry zde zdomácněla, jakou úlohu zde hrála a do jakých kulturních a politických souvislostí vstupovala, druhou je pak obecnější analýza oděvní kultury české šlechty v 16. a 17. století, se spíše dílčími vhledy do století následujícího.

Práce je pojata široce. Vzhledem ke svému východisku, kterým je tázání po sociální roli oděvu, si všímá rozrůznění oděvu podle genderu, věku, stavu a situace. Tematizovány jsou rovněž oděvy svatební, smuteční, pohřební, řádové, zvláštní kapitola je věnována typu poutnického oděvu užívaného při pouti do Santiaga de Compostela. Jádrem práce se nicméně soustředí na španělský dvorský-aristokratický oděv. Autorka zdůrazňuje dynastické souvislosti a klíčovou úlohu habsburských dvorů coby ohnisek, z nichž se španělský oděvní kánon šířil do české šlechtické společnosti, a věnuje též pozornost specifickým skupinám zprostředkovatelů (diplomatům, šlechticům na kavalírských cestách, španělským nevěstám z řad dvorních dam ad.).

Práce dokládá velmi dobrý přehled o vydaných i rukopisných raněnovověkých pramenech a hluboké znalosti mezinárodní literatury k tématu. Pramenná základna je rozsáhlá a pestrá. Autorka se opírá jednak o portréty a další dobový obrazový materiál, zčásti zpřístupněný v podobě 164 obrazových příloh ve zvláštním svazku (nezohledněny zůstaly, s výjimkou pohřebních portrétů, funerální památky, ač by možná mohly poskytnout důležitý doplňující materiál a sama otázka, od kdy a jakým způsobem se španělská móda prosazuje v náhrobnících, by stála za nastolení a zodpovězení), jednak o prameny písemné: korespondenci, deníkovou, autobiografickou a memoárovou literaturu, inventáře, prameny účetní, normativní a další prameny právní povahy (včetně závětí), mravoučně-preskriptivní literární texty ad. Autorka přitom zúročila zkušenosti z několika badatelských projektů, na nichž se podílela (patří mezi ně mj. nedávno vydaná dvousvazková edice cestovního deníku Heřmana Jakuba Černína z Chudenic). Ve své doktorské práci se představuje jako etablovaná odbornice na dané téma, schopná a zvyklá sebevědomě prezentovat výsledky svého bádání v mezinárodním kontextu (k tématu publikovala téměř dvě desítky odborných studií v českém

španělském a anglickém jazyce) a vymezit příští cíle bádání. Lze očekávat, že získanou erudici zúročí v dalších studiích o dějinách odívání, šlechtické reprezentaci a česko-španělských kulturních kontaktech, jak ostatně na několika místech sama ohlašuje.

Práce obsahuje řadu výborných postřehů a cenných zjištění, přičemž nejlépe zdokumentována je doba života a vlády Rudolfa II., jež zároveň představuje období nejintenzivnějšího kulturního transferu španělských oděvních zvyklostí do českých zemí. V pojednání o době následující se dizertantka ocitá na méně jistém terénu (viz níže). Rovněž obecnější oddíly o oděvních zvyklostech české šlechty přinášejí velmi pěkné exkursy, podepřené názornými příklady (ukládání, transportování, darování a sekundární upotřebení oděvů, dvorský smutek, symbolika barev a květin ad.). Je zde patrna nejen erudice získaná dlouholetým studiem oděvu a odívání, nýbrž i pečlivé historické školení.

Některé pasáže by si přesto zasloužily další promyšlení a preciznější formulaci (pomímám zde občasná nesprávná připsání šlechtických a panovnických titulů, např. s. 7, 60, 88, 89, 182). Týká se to především otázek dobového vnímání těla a tělesnosti, kterému autorka věnuje v druhé části své práce rozsáhlejší pozornost, opírajíc se o dobové preskriptivně-moralistní spisy i dobovou korespondenci. Domnívám se však, že při pojednání o této oblasti nelze vystačit s kombinováním citátů z různého typu pramenů, nýbrž je nezbytné zohlednit badatelskou literaturu k textovým procesům konstruování genderu v raném novověku.¹ Spolu s tím by bylo záhodno při pojednání o ženském těle (a potažmo i ženském oděvu) zohlednit hegemonní klasifikační schéma panna – manželka – vdova. Autorka místo toho vychází z málo konkrétních kategorií „dětství“, „mládí“, „zralý věk“ apod., s jejichž pomocí vytváří – po mém soudu diskutabilní, neboť na ahistorickém předpokladu genderové symetrie založené – paralely mezi ženskými a mužskými oděvními zvyklostmi ve vztahu k věku (104nn.). Zdá se mi však, že ženský oděv stejně jako právní postavení ženy nebyly primárně determinovány *věkem*, nýbrž *stavem*.

Druhá poznámka se týká práce s ikonografickými prameny, které po mém soudu nelze chápat jako jednoduchý obraz autentické oděvní praxe, nýbrž jako médium reprezentace, přičemž by bylo zapotřebí více přihlížet k situaci a kontextu. Týká se to především interpretace korunovačních (nebo v souvislosti s přijetím za krále a korunovací vzniklých) portrétů. Pokládám za velmi diskutabilní autorčino tvrzení, že Matyáš Habsburský „oblékal [...] s oblibou národní uherský oděv“, tím méně pak „kvůli svému dlouhému pobytu v Uhrách“ (88). Matyáš sice získal uherskou královskou korunu jako první ze tří korun, které postupně převzal po svém starším bratrovi – a právě z tohoto důvodu se nechal na portrétu s českými královskými klenoty zpodobit v uherském oděvu – avšak sám v Uhrách nikdy dlouhodobě nesídlil. O běžném užití oděvů, mimo exponované rituály typu holdů a korunovací, nota bene v poměrně krátkém přechodném období mezi Matyášovou korunovací uherskou (1608) a císařskou (1612), tyto ikonografické prameny zřejmě mnoho nevypovídají; o to více ovšem vypovídají o Matyášově politické reprezentaci v této době, a právě v tomto kontextu by jejich analýza byla namístě.

Závěrem poznámka třetí a zřejmě nejpodstatnější: Šíření španělské módy do česko-moravského prostředí je v dizertační práci zmapováno mnohem důkladněji než její ústup, o němž je pojednáno poměrně šablonovitě (s. 39, 89, 96, 103 aj.). Je to jistě způsobeno nepopíratelně horším stavem zpracování pramenného materiálu, do jisté míry však možná též východisky. Dizertantka totiž rámuje své pojednání představou postupně se střídajících hegemonních stylů. Hovoří o „italském módním diktátu“ (61), o „světovém diktátu španělské

¹ Srov. Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku* (Praha 2008), a následující tři svazky vzešlé z projektu obou editorek. Svazky mj. obsahují moderní komentované edice některých spisů, z nichž dizertantka rovněž čerpá.

módy“ (100) a o „francouzském oděvním diktátu“ (71) resp. o „hegemonii francouzské módy“ (89), která v druhé polovině 17. století začala „slavit absolutní triumf“ (103) a zcela dominovat evropské módě (50). Nejsem si jist, zda by – již proto, že česko-moravské šlechtické prostředí, jak autorka na několika místech ostatně sama dokazuje pěknými příklady, recipovalo oděvní zvyklosti z různých směrů – nebylo účelnější vycházet z dlouhodobého soužití různých oděvních způsobů, zarámovaného nejen dominantním módním stylem, nýbrž též různými kontexty. Vývoj oděvních způsobů česko-moravské aristokracie v 17. století přeci nelze redukovat na rychlé a přímočaré nahrazení španělské módy módou francouzskou. Variabilita a koexistence různých oděvních forem, běžná již – jak autorka názorně ukazuje (např. s. 96, 100n.) – v 16. století, pokračovala hluboko do 18. století. Vídeňským dvorským oděvem ostatně zůstal až do pozdní tereziánské doby ze španělského dvorského oděvu odvozený *Mantelkleid*, nezbytná výbava šatníků stovek aristokratů z českých zemí, kteří se v této době stali komorníky či tajnými rady na císařském dvoře.² I hluboko v 18. století byl tento habsburský dvorský oděv asociován se Španělskem. Ještě při pražské královské korunovaci v roce 1723 se vyslání z Kutné Hory museli podle svého vlastního svědectví vybavit „*krátkými španihelskými černými kabátky (jak jim Němci mantlkladr říkají)*“.³ Pojednání o vývoji a ceremoniální funkci tohoto oděvu až do jeho zrušení roku 1766 by po mém soudu v práci vymezené raným novověkem nemělo scházet. Pro nuancovanější pochopení postupného převrstvení španělské módy módou francouzskou (a zároveň jejich koexistence) by zřejmě bylo třeba zohlednit poměrně proměnlivé a zdaleka ne vždy idylické dynasticko-politické vztahy mezi Vídní a Madridem v 17. století (nelze tvrdit, že by Leopold I. „následoval Španělsko jak v politice, tak ve věcech odívání“, s. 89). Odrazily se španělské nároky Karla VI., tak významné v jeho reprezentaci, na oděvních zvyklostech jeho dvořanů a habsburské aristokracie? Pozornost by bylo třeba věnovat i novým poznatkům o etablování francouzského kulturního modelu ve vídeňském dvorském prostředí a jeho zprostředkovatelích, prezentovaným v nedávné vynikající studii Veroniky Hyden-Hantscho.⁴ Uvedené poznámky nemají hodnotu práce Mileny Hajné snížit, nýbrž poukázat na možné další směry úvah a poskytnout zpětnou vazbu pro další promýšlení jinak velmi pěkně zpracované tematiky. V každém případě doporučuji paní Mileně Hajné udělit ve smyslu platných předpisů vědeckou hodnost Ph.D.

Jako podklad pro disputaci bych chtěl dizertantce položit následující otázky, které se zčásti odvíjejí od výše uvedených komentářů:

1) Dizertantka užívá, avšak nedefinuje pojem módy. Zůstává proto do značné míry nejasné, do jaké míry a čím je možno španělský oděv vymezit. Byla španělská móda definována svou dynamikou (jako sled rychle se měnících inovací, vycházejících od španělského královského dvora a s větším či menším zpožděním recipovaných ve středoevropském kontextu), nebo byla spíše souborem obecných, jakkoliv postupem doby modifikovaných oděvních principů, určujících oděvní zvyklosti v delším časovém horizontu? Které prvky španělské módy (součásti oděvu, střihy, doplňky) lze pokládat za definující?

² Monica KURZEL-RUNTSCHNEIDER, Vom „Mantelkleid“ zu Staatsfrack und Waffenrock. Anfänge und Entwicklung der Ziviluniform in Österreich. In: Die zivile Uniform als symbolische Kommunikation. Kleidung zwischen Repräsentation, Imagination und Konsumption in Europa vom 18. bis zum 21. Jahrhundert, hg. von Elisabeth HACKSPIEL-MIKOSCH – Stefan HAAS (Studien zur Geschichte des Alltags 24, Stuttgart 2006) 81–97.

³ Jaromír ČELAKOVSKÝ, Stav městský na sněmě českém od l. 1692-1723. *Časopis Musea království Českého* 43 (1869) 243-277, zde 277.

⁴ Veronika HYDEN-HANSCHO, Reisende, Migranten, Kulturmanager. Mittelpersönlichkeiten zwischen Frankreich und dem Wiener Hof 1630-1730 (Stuttgart 2013).

2) Byla španělská móda mimo prostředí španělského impéria – a tedy i v prostředí středoevropské habsburské monarchie – pouze přejímána a imitována, a do jaké míry docházelo k autonomnímu rozvíjení (či „hybridizaci“) španělského oděvu mimo španělská dvorská centra? Vytvářel císařský dvůr – zejména v 17. století – vlastní oděvní kánon? V jakém vztahu ke „španělské módě“ je vídeňský dvorský oděv (*Mantelkleid*)? Lze jej pokládat za pouhou anachronickou a „formálně překonanou“ (protože „kvůli úzkému střihu skoro neumožňující pohyb“, s. 103) reminiscencí na dobu hegemonie španělské módy, nebo šlo o funkčně svébytný oděv, obohacovaný o nové módní impulsy a žijící v prostředí císařského dvora hluboko do 18. století svým vlastním životem?

3) Šíření španělské módy je v titulu dizertační práce zahrnováno pojmem *moc* a interpretováno jako svého druhu *soft power* španělského impéria Karla V. a jeho dědiců. Současně dizertantka opakovaně zdůrazňuje transkonfesijní recepci španělské módy v českém šlechtickém prostředí (89, 95, 97n., 100, 155 aj.), které v první třetině 17. století dospělo k dramatické konfrontaci s katolickým habsbursko-španělským mocenským blokem. Nakolik tedy transfer španělské oděvní kultury do středoevropského prostředí spolupůsobil s šířením politicky prošpanělských a protireformačních postojů, jakou dynamikou byl tento proces poznamenán a jaké kulturní alternativy k němu existovaly?

Vienna, 3. září 2015

Petr Matia